

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูเขา

อำเภอรัษฎา จังหวัดสงขลา

วรลักษณ์ ผลิตศิริวิมล¹, นุกูล ชื่นฟัก², จิรวัดน์ นนทิการ³ และ นีรมล จันทรชาติ⁴

¹ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

² คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

³ สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

⁴ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง

THE GUIDELINES FOR HISTORICAL TOURISM DEVELOPMENT OF FIVE MOUNTAINS

LEGEND, RATTAPHUM DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE

Woraluck Lalitsasivimol¹, Nukool Chinful², Jirawat Nonthikan³ and Niramol Juntarachat⁴

¹ Program in Business Administration, Hatyai Business School, Hatyai University, Thailand

² Faculty of Political Science, Hatyai University, Thailand

³ Office of Research and Development, Hatyai University, Thailand

⁴ Department of Chemistry, Faculty of Science, Taksin University, Phatthalung Campus, Thailand

E-mail address: woraluck@hu.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) 16 สิงหาคม 2562

วันที่ได้รับการแก้ไข (Revised) 13 เมษายน 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) 27 สิงหาคม 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูเขา และ (2) ออกแบบรายการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูเขา งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มนักท่องเที่ยว จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า ห้าภูเขา ซึ่งประกอบด้วย 1) เขาควหา ควรพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงกีฬา และพื้นที่สีเขียว พื้นที่นี้สามารถใช้สำหรับการปั่นจักรยาน การวิ่งและการเดิน การทำกิจกรรมทางการกีฬาและจุดชมวิวของทะเลสาบสงขลา 2) เขาจังโหลน 3) เขาตกรน้ำ 4) เขาจุ่มปะ และ 5) เขารักเกียรติ เป็นพื้นที่เขาที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เช่น รอยพระพุทธรูป ความเชื่อลายแทงของพ่อท่านเล็ก การแช่ยาวิฆาตกระพัน การลอดซุ้มประตูป่าที่วัดหัวหยาด และการแกะสลักโกโบสถ์ที่มีความงดงาม เป็นต้น จากแนวทางดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวในรูปแบบ 1 วัน เริ่มจาก วัดปฐมยาตราธรรมาราม วัดจังโหลน เขาควหา วัดเจริญภูผา เขาจุ่มปะ ที่ว่าการอำเภอรัษฎา วนอุทยานน้ำตกบรีพัตร ไร่เขาซอยดาวฮิลล์ และวัดเขารักเกียรติ ดังนั้น

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ประโยชน์และเป็นแนวทางในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของอำเภอรัตถภูมิ

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ตำนานห้าภูเขา โปรแกรมการท่องเที่ยว

Abstract

The objectives of this research were (1) to study the guidelines development of historical tourism in five mountain legends and (2) to design the historical tourism program. This research was the qualitative research, collecting data from documentary, focus group from 20 key informants and the in-depth interview with 20 tourists. The research result found that five mountain legends consist of 1) Khao Khuha should be developed as a sport tourism, and green area. This area can be used for cycling, running and walking, doing sport activities, and being scenic spot of Songkhla Lake. 2) Khao Chang Lon 3) Khao Tok Nam 4) Khao Jum Pa, and 5) Khao Rakkiat were the area of with local wisdom regarding to religious, beliefs and mystical belief such as Buddha footprint, a clue to a treasure Por Tan Lek, soaking invulnerable medicine, passing the arch of the forest at Huai Lat temple, and carving a beautiful temple. As the guidelines, the research team create a tourism route in one day trip starting from Don Khilek Bureau of Monks, Wat Chang Lon, Khao Khuha, Wat Charoen Phupha, Khao Jum Pa, Rattaphum district office, Boriphat waterfall forest park, Khao Soi Dao Hill farm, and Wat Khao Rakkiat. Therefore, the relevant agencies can utilize and apply as the guidelines development to be a new tourist attraction of Rattaphum District.

Keywords: Historical Tourism, Five Mountain Legends, Tourism Program

บทนำ

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวนั้นมีมูลค่าเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศเมื่อเทียบกับอุตสาหกรรมประเภทอื่นๆ (พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ ทิพย์นวล, 2557: 2) ทั้งนี้ตลาดท่องเที่ยวมีการแข่งขันกันสูงขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ ประเทศไทยถือเป็นแบรนด์ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลก ขณะที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ จากสถานการณ์การท่องเที่ยวปี 2561 โดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ระบุว่าไทยมีนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวน 38,277,300 คน มีอัตราการขยายตัว ร้อยละ 7.54 เมื่อเทียบกับปี 2560 ก่อให้เกิดรายได้ 2,007,503 ล้านบาท เติบโตขึ้นร้อยละ

9.63 ขณะที่นักท่องเที่ยวไทยมีจำนวน 226.08 ล้านคน สร้างรายได้ 1,068,180 ล้านบาท รวมรายได้จากการท่องเที่ยวมีมูลค่ากว่า 3,075,683 ล้านบาท โดย นักท่องเที่ยวจีน เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวไทยมากที่สุดเป็นอันดับ 1 ด้วยจำนวน 10.53 ล้านคน มีอัตราการขยายตัวร้อยละ 7.44 มีการใช้จ่าย 5.8 แสนล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 11.52 ซึ่งคิดเป็น 1 ใน 4 ของรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งหมด รองลงมา อันดับ 2 มาเลเซีย จำนวน 4.09 ล้านคน มีอัตราการขยายตัวร้อยละ 17.26 มีการใช้จ่าย 1.14 แสนล้านบาท เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20.42 (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2561: 1, สภาพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560 : 1) เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวและมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทย มีความเป็นเอกลักษณ์ ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงได้รับความสนใจเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องประเทศต่างๆ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนอย่างมหาศาล จึงนำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์ของประเทศ เช่น ประเทศเกาหลี ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานอิสระที่สนับสนุนภาคเอกชนในการส่งออกสินค้าวัฒนธรรมซึ่งเราจะเห็นโฆษณาการท่องเที่ยวของเกาหลีที่เน้นการสัมผัสวัฒนธรรมและเทคโนโลยี รวมถึงการโฆษณาแฝงในภาพยนตร์ซีรีส์ต่าง ๆ ของเกาหลี ในขณะที่ประเทศสิงคโปร์ก็พยายามใช้ความหลากหลายของเชื้อชาติ เป็นจุดขายในการท่องเที่ยวเช่นกัน ภายใต้แนวคิดที่ว่า Uniquely Singapore โดยมีการฟื้นฟูแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนสิงคโปร์เชื้อชาติจีน อินเดียและมลายูในประเทศให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว สำหรับประเทศมาเลเซีย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเน้นความเป็นมุสลิมสำหรับนักท่องเที่ยวที่อยากสัมผัสวิถีต่าง ๆ ของมุสลิม ยังมีประเทศอื่นๆ อีกมากมายที่มีการจัดการการท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เช่น จีน ประเทศในยุโรปและออสเตรเลีย ในขณะที่บางประเทศมีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ยังมีปัญหาในด้านการเมืองภายในประเทศ หรือยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว เช่น พม่า เวียดนาม ประเทศในแอฟริกาและตะวันออกกลาง เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2556 : 46-48 อ้างถึงใน ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2556: 1)

จังหวัดสงขลา เป็นเมืองหลักของการท่องเที่ยวที่มีรายได้จากนักท่องเที่ยวในปี 2561 จำนวน 68,097.40 ล้านบาท เมื่อเทียบกับปี 2560 จำนวน 59,831.80 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 13.81% ประกอบด้วย ในปี 2561 รายได้จากนักท่องเที่ยวไทย จำนวน 33,749.50 ล้านบาท และรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 34,348 ล้านบาท และในปี 2560 รายได้จากนักท่องเที่ยวไทย จำนวน 30,945.10 ล้านบาท และรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 28,886.60 ล้านบาท (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2561: 1) อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีคำขวัญประจำอำเภอรัตนภูมิ ที่ว่า “ถิ่นดินแดง แหล่งผลไม้ดก น้ำตกเจ้าฟ้า ภูผามีตำนาน ประดู่ผ่านสู่ชายแดน” เห็นได้ชัดเจนว่า ส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำอำเภอรัตนภูมิ ที่ว่า “ภูผามีตำนาน” ซึ่งประกอบด้วย เขาควหา เขาจิงโหลน เขาจุ่มปะ เขาตักน้ำ และเขารังเกียจ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น เขารักเกียรติ โดยมีเขาควหา เป็นสัญลักษณ์ประจำถิ่น ประจำอำเภอรัตนภูมิ ซึ่งมีการเล่าเรื่องสืบทอดกันรุ่นต่อรุ่นและมีความน่าสนใจและมีความสำคัญกับคนในอำเภอรัตนภูมิ จากการจัดงานประเพณีลอดซุ้มประดู่ป่า ผนวกเข้ากับงานเดินวิ่ง ซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว และการจัดโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ควบคู่-ควหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นโครงการใหม่ที่จัดขึ้นในปี 2561 ทั้งสองโครงการ

ทำให้ก่อให้เกิดการสร้างรายได้และสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน รวมทั้งได้ประโยชน์ทั้งในส่วนของภาครัฐ ผู้ประกอบการ และภาคเอกชน เป็นต้น โดยการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยสนใจให้อำเภอรัตนภูมิให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ในเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในจังหวัดสงขลาต่อไป นอกจากนี้อำเภอรัตนภูมิ มีแหล่งท่องเที่ยว อาทิเช่น น้ำตกบริพัตร น้ำตกโตนปลิว น้ำตกโตนลูงไข่ ทะเลทิพย์คีรี ล่องแก่งถ้ำศรีเกษร วัดจังโหลน วัดห้วยหลาด และ ตลาดน้ำท่าชะเมวง จึงทำให้คณะผู้วิจัยสนใจศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ให้เกิดความยั่งยืนในการท่องเที่ยวอำเภอรัตนภูมิ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา
2. เพื่อสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเนื้อหาของการวิจัยที่อธิบายถึง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา โดยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยว แนวคิดและทฤษฎีองค์ประกอบทางการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 2 กลุ่ม 1) กลุ่มผู้รู้ด้านการท่องเที่ยว เช่น ตัวแทนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้นำชุมชน ประชาชนในพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ในอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา จำนวน 30 คน ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยผู้ให้ข้อมูลหลักต้องมีความรู้ด้านการท่องเที่ยวในอำเภอรัตนภูมิเป็นอย่างดี และ 2) นักท่องเที่ยวกลุ่มทดลองเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย ตัวแทนจากบริษัทท่องเที่ยว จำนวน 4 คน ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 4 คน พนักงานบริษัท จำนวน 4 คน นักเรียนนักศึกษา จำนวน 4 คน นักวิชาการ จำนวน 4 คน จำนวนทั้งสิ้น 20 คน ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มผู้รู้ด้านการท่องเที่ยว ใช้การสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้การจดบันทึกเหตุการณ์และการสังเกตข้อมูลพร้อมตรวจสอบข้อมูลให้ครบถ้วน และ 2) นักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับโปรแกรมการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ใน 4 ประเด็น คือ 1. ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว 2. ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3. สิ่งอำนวยความสะดวก และ 4. กิจกรรมและเส้นทางกรท่องเที่ยว

3. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสรุปข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้มีการจัดหมวดหมู่ที่ได้จากการศึกษาในรูปแบบ

เอกสารและสรุปข้อมูลการสนทนากลุ่มจากการวิพากษ์และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา มาเรียบเรียงเพื่อหาคำตอบหรือข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เมื่อได้ผลการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการส่งมอบผลการวิจัยกลับไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวในอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาและปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา

1.1 ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผาเกี่ยวกับความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า เส้นทางท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในประเด็นเกี่ยวกับคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว มีความน่าสนใจและมีคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวที่จะให้ประชาชนทราบถึงประวัติศาสตร์การเสด็จในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินี อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นอำเภอรอยต่อจากจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2502 ที่รอยต่อจังหวัดสงขลา-พัทลุง และการเสด็จประทับในการเยี่ยมราษฎร ณ ที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ต่อมาหน่วยงานราชการเก็บที่ว่าการอำเภอหลังเก่า ไว้เป็นพิพิธภัณฑ์ไว้รำลึกถึงการเสด็จของสองพระองค์ไว้ให้ลูกหลาน รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอรัตภูมิผ่านเรื่องราวของตำนานห้าภูผา ส่วนในประเด็นของความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว อาจจะได้รับการปรับปรุงให้พร้อมสำหรับการท่องเที่ยว โดยที่หน่วยงานราชการเห็นความสำคัญและภูมิใจกับแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของอำเภอรัตภูมิ และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะ เขาควหา จากการวิจัยโดยการสนทนากลุ่มเห็นว่าควรพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงกีฬา พัฒนารอบๆเขาควหาเป็นพื้นที่สีเขียว ใช้พื้นที่ในการปั่นจักรยาน วิ่งเดินรอบเขาควหา และพัฒนาให้เกิดกิจกรรมทางการกีฬาและพัฒนาเป็นจุดชมวิวดูทะเลสาบสงขลา ส่วนสายน้ำที่ลอดผ่านเขาควหา ก็จะทำให้เกิดกิจกรรมทางน้ำในพื้นที่อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา และ เขาจิงโหล่น เขาตกน้ำ เขาจุ่มปะ และเขารักเกียรติ เป็นพื้นที่เขาที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเครื่องรางของขลัง เช่น รอยพระพุทธรูป ความเชื่อลายแทงของพ่อท่านเล็ก และความเชื่อเรื่อง การแช่ยาวิเศษคองกระพัน และภูมิปัญญาท้องถิ่นประเพณี การลอดซุ้มประตูป่าที่วัดห้วยหลาด และการแกะสลักอุโบสถที่มีความงดงาม เป็นต้น

ภาพที่ 1 รอยพระพุทธรูป วัดจิ่งโหล่น

ภาพที่ 2 วัดเจริญภุมมา

1.2 ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ตำนานห้าภุมมาเกี่ยวกับความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว พบว่า สถานที่แต่ละแห่งอยู่ไม่ไกลใช้เวลาการเดินทางจากแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งกันประมาณ 10-20 นาที โดยที่วัดเขารักเกียรติ ห่างจากแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางท่องเที่ยวแต่เป็นเส้นทางกลับหาดใหญ่แล้วแวนนมัสการพระพุทธไสยาสน์ และสามารถเข้าถึงได้ง่าย การคมนาคมสะดวก โดยใช้ศูนย์กลางระหว่างเขาทั้ง 5 แห่ง

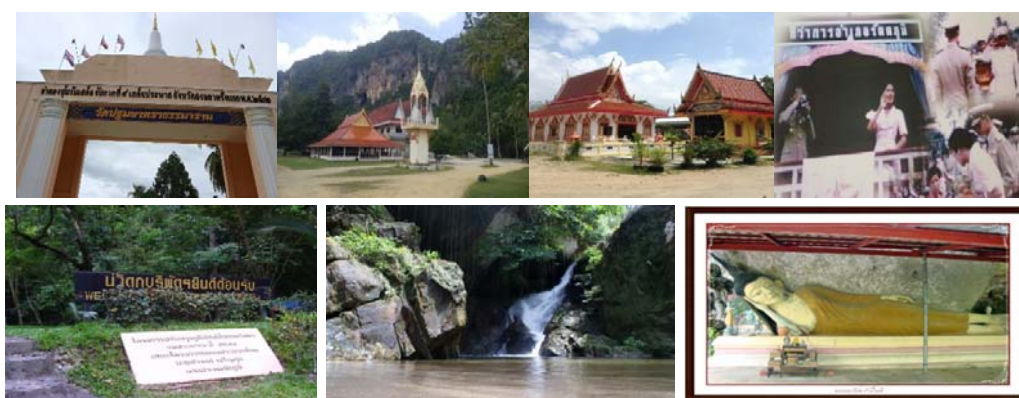
1.3 สิ่งอำนวยความสะดวก จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ตำนานห้าภุมมาเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ต้องได้รับการปรับปรุงค่อนข้างมากเนื่องจากการเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่วัดต่าง ๆ ในอำเภอรัตนภูมิ สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก ต้องคำนึงถึงกลุ่มผู้สูงอายุด้วย เช่น ห้องน้ำ ทางลาด ราวบันได เป็นต้น หน่วยงานราชการที่จัดสรรงบประมาณให้ต้องคำนึงถึงเป็นลำดับแรก

1.4 กิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว จากการศึกษา พบว่า อำเภอรัตนภูมิไม่ได้เป็นพื้นที่ในการท่องเที่ยว จึงไม่มีกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวมากนัก มีเส้นทางท่องเที่ยวในลักษณะไม่ใช่เชิงพาณิชย์

คณะผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางการพัฒนากิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว เช่น เส้นทางวังและจักรยานรอบเขา กิจกรรมปั่นหน้าผาที่เขาจิ้งโหล่น เส้นทางไหว้พระในอำเภอรัตภูมิ เส้นทางท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา เส้นทางเที่ยวน้ำตกในอำเภอรัตภูมิ กิจกรรมชิมลำไยและองุ่น เป็นต้น แต่ที่สำคัญช่องทางการให้ทราบถึงแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของอำเภอรัตภูมิ ปัจจุบันสื่อโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook เป็นช่องทางที่สามารถเปิดเส้นทางใหม่ๆ ในการท่องเที่ยวได้

2. สร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

โปรแกรม 1 วัน วัดปฐมยัตถารามาราม วัดจิ้งโหล่น เขาควหา วัดเจริญภูผา เขาจุ่มปะ ที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ ร้านอาหารไข่ฟกเจ้แดง (ไข่ฟก เมนูแนะนำ) วนอุทยานน้ำตกบริพัตร ไร่เขาสอยดาวฮิลล์ และวัดเขารักเกียรติ

ภาพที่ 3 ภาพสถานที่ท่องเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยว

วัดปฐมยัตถารามาราม ย้อนประวัติศาสตร์การเสด็จในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินี อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นอำเภอรอยต่อจากจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2502 ที่รอยต่อจังหวัดสงขลา-พัทลุง บนถนนเพชรเกษม บริเวณที่พักระหว่างตอนขึ้นหลัก บ้านพรุพ้อ ตำบลควหาใต้ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ได้มีการจัดสร้างซุ้มรับเสด็จอย่างสวยงามสมพระเกียรติ ในครั้งนั้นนายประพันธ์ ณ พัทลุง ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ทูลเกล้าถวายพระแสงราชศัตราประจำจังหวัด ในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินี ทรงเยี่ยมทักทายราษฎรก่อนเสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ

วัดจิ้งโหล่น นมัสการรอยพระพุทธรูป เพื่อเป็นสิริมงคลในการเดินทางมาอำเภอรัตภูมิ ก่อนเดินทางขึ้นเขาจิ้งโหล่น เพื่อชมหินงอกหินย้อยที่วิจิตรตระการตา

เขาควหา เขาควหาเป็นพื้นที่สีเขียว สามารถใช้พื้นที่ในการปั่นจักรยาน วังเดินรอบเขาควหา และพัฒนาให้เกิดกิจกรรมทางการกีฬาและจุดชมวิวทะเลสาบสงขลา

วัดเจริญภูผา ไหว้รูปปั้นพ่อท่านเล็ก ตามหาสายทางพ่อท่านเล็กในตำนานเขามีตำนาน อำเภอรัตภูมิ พ่อท่านเล็กที่มีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือ และมีความเชื่อเรื่องการขอบุตร

ที่ว่าการอำเภอรัตนภูมิ เสด็จพระราชดำเนินถึงที่ว่าการอำเภอรัตนภูมิและรูปภาพประทับใจของในหลวงรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินี เป็นอีกหนึ่งสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั่นคือ ที่ว่าการอำเภอรัตนภูมิ วันที่ 17 มีนาคม 2502 เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงที่ว่าการอำเภอรัตนภูมิ ทรงเสด็จที่หน้ามุกด์ที่ว่าการอำเภอ ทรงฉายพระรูปและโบกพระหัตถ์ทักทายราษฎร ซึ่งเป็นภาพประวัติศาสตร์ที่ยังตราตรึงใจชาวรัตนภูมิตราប់ถึงทุกวันนี้ พระองค์ยังเสด็จเยี่ยมพสกนิกรของพระองค์อย่างใกล้ชิด ในวันนั้นมีประชาชนมาเข้าเฝ้ารับเสด็จจำนวนมากมองไปไกลสุดลูกหูลูกตา ปัจจุบันอำเภอรัตนภูมิ ได้อนุรักษอาคารที่ว่าการอำเภอหลังเดิม สร้างสัญลักษณ์แห่งการเสด็จพระราชดำเนินฯ มีห้องแสดงนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ รวบรวมภาพและเรื่องราวต่างๆ ของในหลวงรัชกาลที่ 9 ทำเนียบนายอำเภอรัตนภูมิ และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน รวบรวมของเก่า ของหายากในท้องถิ่นให้ได้ศึกษาเรียนรู้กันด้วย ทั้งนี้เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์องค์ที่ 2 พระองค์ทรงมีแก่ชาวรัตนภูมิ

วนอุทยานน้ำตกบริพัตร วนะพักผ่อนที่น้ำตกเจ้าฟ้าตามคำขวัญอำเภอรัตนภูมิ น้ำตกแห่งนี้ เดิมชื่อน้ำตกคลองลำเรียน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2469-2471 ปีโดยยังไม่ปรากฏชัด จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิจ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้น ได้เสด็จเดินทางมาเกี่ยวกับราชการ จากจังหวัดสงขลาสู่จังหวัดสตูลได้และทรงพักผ่อนที่น้ำตก และได้ทรงจารึกพระนามไว้ที่หน้าผาของน้ำตกว่า "บริพัตร" น้ำตกคลองลำเรียนจึงได้ชื่อว่า น้ำตกบริพัตร ตั้งแต่นั้นมา เป็นน้ำตกหนึ่งในสองแห่งของอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

ไร้เขาสอยดาวฮิลล์ เป็นสวนลำไยแห่งเขาพระ ตามคำขวัญแหล่งผลไม้ตก คือ เขาพระ

วัดเขารักเกียรติ ก่อนกลับแวนมัสการพระพุทธไสยาสน์ แต่เดิมเขาลูกนี้มีชื่อว่า “เขารังเกียรติ” ต่อมา ได้มีการเปลี่ยนชื่อเขาลูกนี้ รวมถึงชื่อหมู่บ้านและวัด เป็น "เขารักเกียรติ" เพื่อความไพเราะและน่าฟังมากขึ้น

ภาพที่ 4 เส้นทางท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้ากู่

1. ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ตามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว กลุ่มทดลอง พบว่า เส้นทางท่องเที่ยวมีความน่าสนใจและมีคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่ วัดปฐมยัตราธรรมาราม ที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ และน้ำตกบริพัตร ควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ วัดจังก์โหลน วัดเจริญภูผา วัดเขารักเกียรติ ทั้งนี้มิติของความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว ผู้เข้าร่วมทดลองนำเที่ยวเห็นว่าในมิติการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ได้แก่ วัดปฐมยัตราธรรมาราม ที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ และน้ำตกบริพัตร มีความพร้อมเนื่องจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้ว แต่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัดต่างๆ ความพร้อมของสถานที่ มีค่อนข้างน้อยเนื่องจากไม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ประชาชนรู้จักมากนัก อาจจะยังไม่ดึงดูดใจให้ประชาชนมาเยือนแหล่งท่องเที่ยว

2. ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ตามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง พบว่า การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเป็นไปได้โดยง่าย จากเส้นทางท่องเที่ยวดังกล่าว ใช้เวลาการเดินทางในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวไม่ไกลมาก แต่มีบางช่วงที่เดินทางไปเขาคุหาที่ถนนไม่เรียบ เนื่องจากเป็นเส้นทางลัด สำหรับนักท่องเที่ยวจะต้องใช้เส้นทางหลักในการเดินทาง แต่ในเส้นทางท่องเที่ยวจะแต่ละสถานที่ไป ไม่มีรถสองแถวผ่านเลย อาจจะต้องใช้การขับรถเที่ยวได้เพียงอย่างเดียว

3. สิ่งอำนวยความสะดวก ตามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง พบว่า สิ่งอำนวยความสะดวกยังเป็นปัญหาเร่งด่วนในการปรับปรุงเพื่อให้มีความสะดวกกับนักท่องเที่ยว เช่น จำนวนห้องน้ำ ความสะอาดของห้องน้ำ ความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว ป้ายบอกสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยว และต้องคำนึงกลุ่มผู้สูงอายุเป็นหลัก

4. กิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว ตามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง พบว่า เส้นทางท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา เป็นเส้นทางเริ่มต้นแนวความคิดทำอะไรจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวในอำเภอรัตภูมิ เส้นทางไม่ไกลจากอำเภอหาดใหญ่มากนัก และประชาชนเริ่มจากรู้จักตลาดชุมเสด็จ ที่วัดปฐมยัตราธรรมาราม จากสื่อโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook เป็นต้น

อภิปรายผล

การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เพื่อสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา คณะผู้วิจัย มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา องค์การบริหารส่วนตำบลรัตภูมิ และสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ได้กำหนดนโยบายไปในทิศทางเดียวกันไว้ในแผนประจำปีที่จะส่งเสริมและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตภูมิจังหวัดสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ อำเภอรัตภูมิเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสงขลาที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ มีภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับบ้านเรือนไทยภาคใต้ ลักษณะบ้าน บ้านยกพื้นสูง ฝาใช้ไม้กระดาน พื้นบ้านใช้ไม้

เคี่ยม หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องดินเผา เสาบ้านตั้งบนคันทันเสา ตามลักษณะของบ้านภาคใต้สมัยก่อน ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมทางศาสนา เกี่ยวกับบรอยพระพุทธรูป สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระแม่ชีดาเนียม ตาน้อย ความเชื่อลายแทงของพ่อท่านเล็ก ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณี การล่อล่อประตูป่าที่วัดห้วยลาด ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการแกะสลักอุโบสถที่มีความงดงาม และภูมิปัญญาทางศิลปหัตถกรรม ที่เกิดจากการจักสาน เช่น ไม้ไผ่ การแทงหยวก เป็นต้น นอกจากนี้จากการวิจัย พบว่า เขาควหาควรพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงกีฬา พัฒนารอบ ๆ เขาควหาเป็นพื้นที่สีเขียว ใช้พื้นที่ในการปั่นจักรยาน วิ่งเดินรอบเขาควหา และพัฒนาให้เกิดกิจกรรมทางการกีฬาและพัฒนาเป็นจุดชมวิวยุทธศาสตร์สงขลา ส่วนสายน้ำที่ลอดผ่าน เขาควหา ก็จะให้เกิดกิจกรรมทางน้ำในพื้นที่อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งสอดคล้องกับ (สกาวรัตน์ บุญวรรณและเกตุฉา บุญปรากร, 2560 : 74) พบว่า การประกอบสร้างอัตลักษณ์และการรื้อฟื้นอดีตที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าในการท่องเที่ยว มีการถูกผลิตสร้างความหมายใหม่ขึ้นมาผ่านการจำลองหรือการผลิตซ้ำแบบเดิมสิ่งที่เกิดขึ้นนำไปสู่การสร้างคุณค่าและสร้างความหมายใหม่โดยนำทุนมาจากอดีตถูกนำมาฉายซ้ำหรือจำลองขึ้นมาใหม่ นำมารับใช้การท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การเรียนรู้คุณค่าโดยนำอัตลักษณ์มาประกอบสร้างให้กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรม ขณะนี้ (ปรัชญากรณ ไชยคช และคณะ, 2558 : 49) และ (วรลักษณ์ ลลิตศิริวิมล และนุกุล ชื่นพิง, 2560 : 19) เห็นสอดคล้องกันว่า สิ่งที่ชุมชนควรได้รับการพัฒนาเพื่อเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว การสร้างการมีส่วนร่วมภายในชุมชนด้านการรักษาความสะอาด การปรับปรุงถนนและภูมิทัศน์ในแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการฝึกอบรมด้านการให้บริการแก่กลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

2. อำเภอรัตภูมิ มีความโดดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยจึงได้นำเสนอโปรแกรมการท่องเที่ยว 1 วัน เส้นทางท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูเขา ได้แก่ วัดปฐมยาตราธรรมาราม วัดเขาจังโหลน เขาควหา วัดเจริญภูผา เข่าจุ่มปะ เขาตักน้ำ ที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ วนอุทยานน้ำตกบรีพัตร ไร่เขาสอยดาวฮิลล์และวัดเขารักเกียรติ ซึ่งสอดคล้องกับ (วิภาวรรณ ปิ่นแก้ว, 2551 : 150) พบว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีหลากหลาย มีความโดดเด่นทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เทศกาลและงานประเพณี รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ ถือเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวพร้อมทั้งได้ประสบการณ์จากการท่องเที่ยวด้วย จากผลการทดลองนำเที่ยวของนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง พบว่า ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ วัดปฐมยาตราธรรมาราม ที่ว่าการอำเภอรัตภูมิ และน้ำตกบรีพัตร มีความพร้อมเนื่องจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้ว แต่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัดต่างๆ วัดจังโหลน วัดเจริญภูผา วัดเขารักเกียรติ ผู้เข้าร่วมทดลองนำเที่ยวเห็นว่า ความพร้อมของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก มีค่อนข้างน้อย มีผลต่อการตัดสินใจมาท่องเที่ยวซ้ำในครั้งถัดไป ซึ่งต้องจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำ เป็นต้น รวมถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย เพื่อสร้างการรับรู้สำหรับแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ส่งผลทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นก่อให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวตามมา

สอดคล้องกับ (Lourens, 2007 : 12) พบว่า การสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวขึ้นมาใหม่เป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในท้องถิ่นหรือเมืองเล็ก ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถกระตุ้นให้เศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นมีความคล่องตัวมากขึ้น เส้นทางการท่องเที่ยวนี้ก่อให้เกิดการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการจ้างงาน หรือรายได้อื่น ๆ และ (พรทิพย์ บุญเที่ยงธรรม, 2555 : 212) พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการตัดสินใจมาท่องเที่ยวมากที่สุดคือ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก รองลงมาคือ ปัจจัยด้านราคา สินค้าและบริการ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านความต้องการส่วนบุคคล ด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ด้านสถานที่และการเข้าถึงแหล่ง ตามลำดับ

สรุป

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา พบว่า หน่วยงานราชการเห็นความสำคัญและภูมิใจกับแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของอำเภอรัตนภูมิ และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงกีฬาและพัฒนาให้เกิดกิจกรรมทางการกีฬา เช่น เส้นทางวิ่ง เส้นทางจักรยานรอบเขา กิจกรรมปั่นหน้าผาที่เขาจิ้งโหล่น, พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. อำเภอรัตนภูมิ มีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวแต่แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะมีความพร้อมมากนัก จำเป็นต้องได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานในจังหวัดสงขลาและท้องถิ่นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ในจังหวัดสงขลา
2. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และสร้างการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างทั่วถึง รวมถึงสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้ยั่งยืนต่อไป
3. เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา ซึ่งเป็นเส้นทางท่องเที่ยวใหม่นี้ถือเป็นความสำเร็จในระดับเบื้องต้น ทั้งนี้ต้องได้รับการสนับสนุนในด้านงบประมาณ เพื่อปรับปรุงสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก รวมถึงการอบรมนักท่องเที่ยวท้องถิ่นให้รู้จักการสื่อความหมายของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งการอบรมคนในชุมชนเรื่องการเป็นเจ้าบ้านที่ดี นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา ควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เส้นทางการท่องเที่ยวใหม่ เพื่อสร้างการรับรู้ให้กับนักท่องเที่ยวในพื้นที่และต่างพื้นที่

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานห้าภูผา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา
2. ควรศึกษาปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว การสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ออนไลน์ การสร้างเครือข่ายระดับชุมชนและระดับจังหวัด พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2561). สถิติด้านการท่องเที่ยว. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2562, จาก https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=497&filename=index.
- ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว. (2556). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. สืบค้น 26 กันยายน 2559, จาก <http://tourism-dan1.blogspot.com>.
- ปรัชญากรณ์ ไชยคช, ดวงธิดา พัฒโน, ธนฤช สุวรรณ, นุกุล ชื่นพัก, และวรลักษณ์ ลลิตศศิวิมล. (2558). ศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านต้นยางลูโละ ตำบลต้นยางลูโละ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี. ใน การประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ ครั้งที่ 6. สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- พรทิพย์ บุญเที่ยงธรรม. (2555). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจท่องเที่ยว ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาเที่ยวตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน ในเขตกรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ ทิพย์นวล. (2557). ยุทธศาสตร์การพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในกลุ่มจังหวัดล้านนาตะวันออก. วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ, 7(2), 1-15.
- วรลักษณ์ ลลิตศศิวิมล, และนุกุล ชื่นพัก. (2560). เส้นทางท่องเที่ยวเชิงอาหารพื้นถิ่นในพื้นที่เกาะหมาก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง (ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา). ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ “ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ครั้งที่ 5 วันที่ 17-18 สิงหาคม 2560. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วิภาวรรณ ปิ่นแก้ว. (2551). การศึกษาเพื่อเสนอเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สกวรัตน์ บุญวรรณ, และเกตุฉา บุญปรการ. (2560). พื้นที่ย่านเมืองเก่าตะกั่วป่า : การประกอบสร้างอัตลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยววิถีหาดดี. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, 12(1), 61-77.
- สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560). รายงานประจำปี 2560. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2562, จาก <http://www.thailandtourismcouncil.org/en/home-2/>.
- Lourens, M. (2007). *The Underpinnings for Successful Route Tourism Development in South Africa*. South Africa: The University of the Witwatersrand.